

שׁוֹת בְּהִלְכָה לְשׁוֹלְחַן שֶׁבֶת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

ג'ליון מס' 120

הלכות משלוח מנות

כמה מאכלים צריך שיהיו במשלוח מנות, והאם גם משקה יכול להיחשב כמנה?

נאמר במגילה "לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו" ודרשו חז"ל שהמשלוח מנות הוא שתי מנות לאיש אחד.¹ והיינו שהמשלוח יכול שני מיני מאכל שונים.² מעיקר הדין גם משקה נחשב למנה, ולכן רשאי לשלוח לחברו מנת מאכל ומשקה, או שני סוגי משקאות, אלא שטוב יותר לשלוח שני מיני מאכל.³

נכון להיזהר במצוות משלוח מנות שיהיו המנות חשובות כפי ערך הנותן. לפיכך, אם המקבל אדם חשוב, נכון להיזהר שיהיו המנות לפי ערכו,⁴ כמו כן יש להיזהר שיהיה בשתי המנות יחד, כדי שיעור אכילת סעודה.⁵

כתב הרמב"ם שכל המרבה לשלוח לרעים הרי זה משובח, אך עם זאת המצווה החשובה ביותר היא "מתנות לאביונים", ומוטב לאדם להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו או בשלוח לרעיו, "שאינן שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים, יתומים ואלמנות וגרים".⁶

האם גם נשים חייבת במצוות משלוח מנות?

נשים חייבות במצוות משלוח מנות, ואינם יוצאת ידי חובה במשלוח מנות שבעלה נותן. יש להיזהר שאשה תשלח מנות לחברתה, ולא תשלח לאיש, כמו כן אין לאיש לשלוח מנות לאישה,⁷ כיום שהדרך הוא לשלוח ממשפחה למשפחה והמשלוח מנות אינו אישי אין לחוש.⁸

האם אפשר לתת משלוח מנות בליל פורים, ומה הזמן הנכון לקיים מצוותה?

זמן משלוח מנות הוא ביום בלבד, ואם הקדים ושלח בלילה - לא יצא ידי חובתו,⁹ כל היום כשר למשלוח מנות, עד שקיעת

החמה של יום פורים.

לכתחילה, צריך שיהיה המשלוח עצמו ביום פורים וכן צריך שיגיעו למקבל ביום פורים עצמו ולא למחרתו. השולח מנות לחברו לפני יום הפורים והגיעו למקבל ביום הפורים, וכן מי ששייך למקומות שחוגגים ב"ד ששלח ביום "ד לירושלמי שחוגג בט"ו, על דעת שיאכלם המקבל רק ביום ט"ו, נחלקו הפוסקים בדין זה, ולכן ראוי לא להיכנס לספק, אלא יקפיד לקיים מצוות משלוח מנות ביום פורים שהוא גם אצלו וגם אצל המקבל.¹⁰

העושה הזמנה טלפונית קודם הפורים אצל מסעדה, שישלחו כך וכך מנות לכתובת פלונית ביום הפורים, ובאופן שרשום ממי המשלוח - יצא ידי חובה, כיון שביום הנתינה הוא פורים אצל הנותן והמקבל.

טוב להקדים ולקיים מצוות משלוח מנות ומתנות לאביונים קודם שיישב לסעודת פורים, כדין כל המצוות שלכתחילה אין לאכול קודם קיומן.¹¹

מי שרוצה לשלוח לחברו משלוח מנות מעוצב עם כלים ומתנות וכדומה, האם יוצא בזה ידי חובת 'משלוח מנות'? והאם אפשר לשלוח מנות בעילום שם?

בטעם מצוות 'משלוח מנות' כתבו הפוסקים שני טעמים. א. משלוח המנות נועד לאפשר לכל אחד לקיים את מצוות סעודת פורים כראוי.¹² ב. משלוח מנות נועד להרבות אהבה ואחוה שלום ורעות, ומבטא את האחדות שבעם ישראל, שהיא הפוכה לטענה שעליה התבסס המן ברצותו להשמיד את עם ישראל - "ישנו עם אחד מִפְּזָר וּמִפְּרָד" (אסתר ג, ח). כאשר אנו נותנים משלוח מנות, אנו מאחדים את העם ומבטלים את הפירוד בינינו.¹³

נתינת בגדים ומתנות כמשלוח מנות תלויה בטעמים הנ"ל, לטעם הראשון משלוח מנות

נועד לצרכי הסעודה ולא יוצא בזה ידי חובה, אך לטעם השני שהוא להרבות אהבה ואחוה, ודאי שחברו שמח במתנה שמקבל וניתן לקיים בזה משלוח מנות בהידור.

כמו כן, לגבי שליחת מנות בעילום שם, לטעם הראשון הרי שדאג לצורכי סעודת חברו ויוצא בזה ידי חובה, אך לטעם של ריבוי אהבה ואחוה, כאשר שולח בעילום שם לא מתרבה אהבה ביניהם ולא יוצא ידי חובה.

ולמעשה, כתבו הפוסקים להחמיר ולצאת ידי חובת כל השיטות ולשלוח מנות המכילים דברי מאכל ולא רק מתנות וכדומה,¹⁴ כמו כן יש להזהרות כדי שידעו מי הנותן כדי להרבות אחוה ושלום.¹⁵ מי שכבר יצא ידי חובת המצווה ושלח משלוח מנות אחד של מיני מאכל, רשאי לתת בשאר המשלוחים מתנות ושאר דברים שאינם מיני מאכל.

מתנות לאביונים

מה הסכום שצריך לתת כדי לקיים מצוות מתנות לאביונים, ולכמה עניים צריך לחלק?

נאמר במגילה "לעשות אותם ימי משתה ושמחה, ומשלוח מנות איש לרעהו, ומתנות לאביונים" ודרשו חז"ל את המשמעות "מתנות לאביונים" - שתי מתנות, שני אביונים, והיינו מתנה אחת לכל אביון.¹⁶

שיעור המתנה - מעיקר הדין יוצאים ידי חובה בכל סכום שיתן, כל שהוא שווה פרוטה.¹⁷ מכל מקום, ראוי להחמיר ולתת לאביונים בעין יפה וברוח נדיבה. יש שכתבו ששיעור המתנה הוא סכום שראוי לקנות בו מאכל בשיעור 'קביעות סעודה' (מאכלים בשיעור 162 גרם),¹⁸ שווה ערך לשווי סכום שניתן לקנות בזה שתי לחמניות (כ162

10 עיין יד אהרון סימן תרצד בהגהת הב"י,

ש"ת תורה לשמה סימן קפח, שו"ת לבושי

מרדכי או"ח סימן קח, ערוך השולחן סימן

תרצה ס"ז, ובהרחבה חזו"ע עמוד קסב-

קסד, והליכות מועד עמוד שכת.

11 הליכות שלמה פי"ט ס"ט, חזו"ע עמוד

קלה.

12 תרומת הדשן סימן קיא.

13 מנות הלוי לרבי שלמה אלקבץ בביאורו

על המגילה פ"ט פסוק כב.

14 תרומת הדשן, ה"ז, כנסת הגדולה, עולת

שבת אות ג', אליה רבה אות ט', ערוך השולחן

סק"ז.

1 אסתר, ט', כח, וכן נפסק בשו"ע סימן

תרצה ס"ד.

2 כיון שאם המנות שוות נחשב כמנה אחת

גדולה, ערוך השולחן סימן תרצה ס"ד,

חזו"ע עמוד קכה, הליכות שלמה פי"ט ס"כ.

3 כן מדויק בפסוק שמשקה נחשב למנה,

שנאמר (נחמיה ח'): "אכלו משמנים ושתו

ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו". וכן

בגמרא (מגילה ז ע"א) מסופר על רבי

יהודה נשיאה ששלח לרבי אושיעיא ירך של

עגל משולש וחבית יין למשלוח מנות. וכ"פ

במשנ"ב סימן תרצה ס"ק יט, חזו"ע עמוד

9 רמ"א תרצה, סעיף ד.

גרום). ויש שכתבו להוסיף לזה גם סכום שיוכל לקנות בו שתיה. ויש בפוסקים שכתבו שיש ליתן נתינה חשובה שלא יבוש העני לקבלה, ויוכל לקנות בסכום זה מנה חשובה עבורו, ושיעורו בימינו בערך כחמישים שקלים לכל אביון¹⁹, והמחמיר במצוות מתנות לאביונים לקיימה בהידור תבוא עליו ברכה, כמו שכתב הרמב"ם: "מוטב לאדם להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו או בשלוח לרעיו, שאין שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים"²⁰.

את המתנות לאביונים ניתן לקיים בכסף, שטרות וכן צ"ק [שאינו למוטב בלבד], באופן שאם הבנק סגור בפורים, עדין יוכל לקנות בו²¹.

מהו הזמן הנכון לתת 'מתנות לאביונים'?

זמן נתינת 'מתנות לאביונים' הוא ביום פורים, ולא בלילה²². ולכן יש ליתנם מיד לאחר קריאת המגילה ביום. כי עיניהם של עניים מייחלות ומצפות למקרא המגילה, כיון שבשעת הקריאה מתעורר אצל האדם חיבת הנס, ואז הלב נפתח לתת להם בעין יפה²³. אם נתן מתנות לאביונים בלילה פורים, יחזור ויתן ביום פורים. אולם, אם נתן בלילה והתנה אם העני שלא יזכה בכסף ולא ישתמש בו עד ליום פורים בבוקר, יצא ידי חובה²⁴.

האם יוצאים ידי חובת מתנות לאביונים על ידי פריעת חובותיו של העני, או מחילה על חובותיו?

כתבו האחרונים שאין יוצאים ידי חובת מתנות לאביונים בפריעת חובותיו של העני, כיון שצריך לתת לו מתנה שיוכל להשתמש בה כרצונו, וכן אין יוצאים ידי חובה בכך שמוחל לו על החוב שחייב לו²⁵. לכן, מי שהוא עני ויש לו חובות גדולים, ואין באפשרותו לפרוע חובותיו אלא על ידי שיאספו עבורו מהציבור מסכום 'מתנות לאביונים', כתבו האחרונים שהגבאים שגייסו את הכסף יעבירו לידו את הכסף ביום הפורים ללא תנאי, ולאחר הפורים ישדלוהו להשתמש בכסף לפירעון חובותיו²⁶.

מי הם החייבים במצוות מתנות לאביונים?
האנשים, הנשים וכל בני הבית הגדולים מגיל מצוות ומעלה, חייבים במתנות לאביונים²⁷. על כן ראש המשפחה צריך ליתן דעתו שכל בני המשפחה יתנו מתנות לאביונים בו ביום. נכון שגם הילדים הקטנים שהגיעו לגיל חינוך [חמש או שש ומעלה, כל ילד לפי הבנתו], יתנו מתנות לאביונים²⁸.

ראש המשפחה רשאי ליתן מתנות לאביונים עבור אשתו וילדיו, ואין חיוב שהם יתנו בעצמם²⁹.

סעודת פורים

האם חובה לאכול בשר ולחם בסעודת פורים?

נאמר במגילה "לעשות אותו ימי משתה ושמחה", ואין שמחה אלא בבשר ויין. לכתחילה מצווה לאכול בשר בקר³⁰, מי שקשה לו, או שאינו שמח באכילת בשר בקר יאכל בשר עוף³¹. כמו כן, מצווה לאכול לחם בסעודת פורים³², אך אין זה חיוב גמור, ולכן מי שקשה לו או שמזיק לו מטעמי בריאות יערוך את הסעודה בדברים הנאותים לו לפי טבעו³³.

האם יוצאים ידי חובת סעודת פורים בסעודה הנערכת בלילה פורים, ומתי הזמן הראוי לערוך את סעודת פורים?

מאחר ונאמר "ימי משתה ושמחה" למדו חז"ל שהסעודה צריכה להיות דווקא ביום ("ימי משתה") ואם עשה אותה בלילה לא יצא ידי חובה³⁴. אף שעיקר הסעודה זמנה ביום, מכל מקום גם בלילה ישמח וירבה קצת בסעודה³⁵, וכן יש נוהגים ללבוש בגדי שבת, כבר מהלילה³⁶.

הזמן הראוי ביום: יש הנוהגים לאכול סעודת פורים כבר בבוקר מיד לאחר התפילה וקריאת המגילה³⁷, המנהג הרווח לסעוד לאחר מנחה גדולה, כדי שלא יתפללו תפילת מנחה בשכרות³⁸.

האם נשים חייבות בסעודת פורים?

נשים חייבות בסעודת פורים כשם שהם חייבות בכל מצוות הפורים מאחר וגם הם היו באותו הנס, ובפרט שהנס בפורים נעשה ע"י אשה. מכל מקום אינם חייבות לשתות

יין ולהשתכר, דשתיית יין לשוכרה הוא גנאי לאשה³⁹, אך מעט יין רשאיות לשתות⁴⁰.

האם יש עניין בשתיית יין דווקא, או שאפשר גם שאר משקאות חריפים?

נאמר בגמרא "חייב איניש לביסומי בפורי' עד דלא ידע וכו'", נחלקו האחרונים האם אפשר לקיים את מצוות השכרות בפורים גם בשאר משקאות חריפים, שהרי העיקר הוא ההתבשמות והשכרות, או שחייב יין דווקא. לכתחילה עדיף לשתות בסעודת פורים דווקא יין, זכר לנס שנעשה ביין, אך מי שהדבר קשה לו יכול לקיים את מצוות השתייה גם בשתיית משקאות משכרים אחרים. ומכל מקום, ראוי לשתות לכל הפחות מעט יין⁴¹.

מי ששכח להזכיר על הנסים בברכת המזון האם חוזר או לא?

מי ששכח להזכיר "על הנסים" בברכת המזון - אם נזכר לפני החתימה "ברוך אתה ה' על הארץ ועל המזון", יחזור ויאמר "על הנסים"⁴². אך אם אמר את שם ה' שבסיום הברכה אינו חוזר, כיון שספק ברכות להקל. וכשמגיע להרחמן יאמר: "הרחמן הוא יעשה לנו נסים" וכו'⁴³.

האם מותר לעבוד ביום פורים?

נהגו להחמיר שלא לעשות מלאכה ביום פורים, והעושה מלאכה בפורים אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. ליל פורים מותר בעשיית מלאכה. וכן מותר לבני הפרזים החוגגים בי"ד באדר לעשות מלאכה בט"ו, וכן בני מקומות המוקפים חומה החוגגים בט"ו רשאים לעשות מלאכה בי"ד. חנות מצרכי מזון וכדומה מותר לפתוח ביום הפורים לצורך סעודת פורים⁴⁴.

למה מתחפשים בפורים?

למנהג להתחפש בפורים נאמרו כמה טעמים: יש שראו בכך רמז להלבשת מרדכי בבגדי מלכות, או לשינוי המראה של ושתי שנצטרעה או שגדל לה זנב (מגילה יב:). שהוביל לבחירת אסתר להיות מלכה⁴⁵.

ויש שכתבו טעם נוסף למנהג, על שם שדרשו חז"ל⁴⁶ אסתר מן התורה, מניין? שנאמר "ואנכי הסתר אסתיר". מכאן רמז להסתרת הפנים בתחפושת ביום אסתר⁴⁷.

השולחן סו"ט.

33 שערי תשובה סימן תרצה ס"ק א' בשם הברכי יוסף, אור לציון עמוד שמב, חז"ע עמוד קעג.

34 שו"ע סימן תרצה סעיף א.

35 רמ"א שם.

36 משנ"ב שם ס"ק ג', כה"ח ס"ק יג, וכתב הטעם שהוא זכר למה שכתוב "ותלבש אסתר מלכות", וזמרכי יצא בלבוב מלכות, ואיך יתכן לקרוא פסוקים אלו בלבוב חול.

37 ע"פ הקבלה, משנ"ב ס"ק ט, כה"ח ס"ק כג, ולכן ראוי לאכול ארוחת בוקר עם פת לצאת ידי הדעות הסוברים שהוא עיקר הזמן.

38 רמ"א שם סעיף ב.

39 כתובות סה ע"א.

40 אורחות רבנו ח"ג עמוד נח שכן נהגו הסתייפלר ליתן מעט יין לבנות ביתו, חז"ע עמוד קעז, שו"ת שבט הלוי ח"י ס"ח ס"ב.

41 הדעות שדווקא יין, הרב צבי פסח פרנק

27 רמ"א סימן תרצה סעיף ד.

28 ערוך השולחן תרצה סעיף ב.

29 משנ"ב סימן תרצה ס"ק כה. יש שכתבו שמצוות הנתינה צריכה להתקיים בכספו של מקיים המצווה, והנותן עבור אשתו ובני ביתו צריך קודם להקנות על ידי הגבאי צדקה את הכסף עבורם, ויודיעם על כך קודם נתינתו, כדי שיתכוונו ליתן לעני מה שזכו מאביהם.

הגרי"ש אלישיב שבות יצחק פורים פ"ח אות א', הגרי"ח קניבסקי אגרת הפורים פ"ד הערה כב-כג. ויש שכתבו שאין צריך לזכות עבורם, שאין דין "לכם" במתנות לאביונים. ערוך השולחן סימן תרצה ס"ג, הגרי"ז אויערבך הליכות שלמה עמוד שלח.

30 שו"ע סימן תרצה ס"ז, ערוך השולחן סימן תרצה ס"א.

31 שו"ת רבבות אפרים ח"א סימן שו בשם הגרי"מ פינשטיין.

32 מהרש"ל, מור וקציעה סימן תרצה, ערוך

19 מהרש"א מגילה ז' ע"ב ד"ה שגר ליה, אשרי איש פמ"ו ס"י"ג בשם הגרי"ש אלישיב.

20 רמב"ם הלכות מגילה ב, טו, משנ"ב שם ס"ק ג.

21 משנה הלכות ח"ו סימן קכב, הגרי"ז אויערבך הליכות שלמה פורים פ"ט ס"ג, הגרי"ש אלישיב הליכות והנהגות פורים, הגרי"ש וואזנר והגרי"ח קניבסקי (ישמח ישראל עמוד קמג, קמה, קנ).

22 מג"א סימן תרצה ס"ק יג, כה"ח שם אות נ'.

23 מגילה דף ד ע"ב, שער הכוונות. קט, עמוד ג.

24 אשל אברהם מבוטשאטש (סימן תרצה).

25 הגרי"ש וואזנר והגרי"ח קניבסקי (ישמח ישראל עמוד קמג, קמה, קנ).

26 הגרי"ש וואזנר והגרי"ח קניבסקי (ישמח ישראל עמוד קמג, קמה, קנ).

(מקראי קודש פורים, מד), וכן כתבו שו"ת התעוררות תשובה (ג, תצא אות ב) ושו"ת משנה הלכות (ה, פג). הדעות שאפשר גם בשאר משקאות חריפים: האדמו"ר ממנונקאטש (נימוקי אורח חיים תרצה, ס"ק ד סוף ד"ה ונחזי (שו"ת להורות נתן ט, כב).

ייתכן שכן יש לדייק מלשון הטור (תרצה), שכתב שהחובה היא "שישתכר", מבלי להזכיר שתיית יין. ומכל מקום, ראוי לשתות לכל הפחות מעט יין (ארוחת רבנו ג, צב).

42 כדון חנוכה, שו"ע סימן תרפב, א.

43 משנ"ב תרצה, ס"ק טו, שער הציון ס"ק טז-יז.

44 שו"ע סימן תרצה סעיפים א, ב, משנ"ב ס"ק ג, בה"ל ד"ה אין עושין.

45 אליה רבה תרצה, ס"ק טו.

46 חולין קלט ע"ב.

47 בני יששכר בשם מהר"ם חאגיז (אלה המצוות, תקמג).